

BŐRDUDA – BORDÓ

A bőrdudák fontos, jellegzetes tartozéka az ún. bordósíp. Nevét — az általánosan kialakult vélemény szerint — az európai bordun, vagy burdon alakból kölcsönözhetette. Vajon mi lehet ennek az idegen hangzású szónak az értelme? Nyilván szorosan kapcsolódik a bőrdudák valamilyen jellegzetességéhez. Ez lehet mindjárt a hangszer neve is. A bőrduda név hangzói nagyban hasonlítanak a basszussíp névalakjához, a bordóhoz (BőRDuDa–BoRDó). Vajon véletlen egybeesés volna?

A bőrdudák legjellemzőbb tulajdonsága — a folyamatos hangzás mellett — hogy legalább két síp szól együtt. A dallamsíp mellett szóló síp a jellegzetes bőrduda-síp, ami általában egy tartott hangot ad, de a mi dudánk kontrasípját is bordósípnak nevezték korábban. Ilyen sípot más hangszer nem tartalmaz, a bordósíp tehát nem egyéb, mint jellegzetes bőrduda-síp.

A bőrduda összetett szó, tartalmazza a bőr és a duda elemeket.

A duda szó a magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (TESZ) szerint szláv eredetű („vö.: szb.-hv. *dúda* 'síp, füttyülő; furulya, tilinkó'”). Ehhez csak annyit, hogy pl. a sokmillió szláv nyelvű népesség, az orosz nem ismeri ezt a szót! Pedig, ha valakik, akkor az oroszok igazán szlávok. A duda oroszul *volynka*. Magyar ember pedig véletlenül sem téveszti össze a dudát a furulyával.

A duda név jelentését többen is megkísérelték megfejteni, találkozhatunk perzsa-arab eredet feltételezésével is.

Magam a *duda* szóban a tömlő értelmet vélem fölfedezni. A tömlő eredetileg folyadék tárolására szolgált. A tömlőt teletömik borral vagy vízzel. Ahol nyílás van rajta, ott ömlik. Ez a része az ömlő, vagy emlő. Ezért nevezzük a női keblet, az emlőt is dudának. Ez is tömlőként szolgál, az anyatej tárolására. A csecsszopó kisgyermek dudapótló játékszere a dudli, amit cuppogva szopogathat. Becézve cucli.

A dudatömlő is tartalmaz emlőt. A magyar dudások azt a nyílást nevezik emlőnek, ahol a levegőt befújják a tömlőbe.

A tömlő sok nyelvben a hangszert, a dudát is jelenti. A török *tulum* egyaránt jelent tömlőt és dudát. A grúzok ugyanezt *guda* néven ismerik. Ez a névalak a hangszer és a tömlő mellett magát az állatot is jelenti a gidát, aminek bőréből a tömlő készül.

Talán ezekhez hasonlóan létezhetett nyelvünkben a bőrdudának másik névalakja, a *bőrtömlő*.

Ez a névváltozat két dologra is emlékeztet, a börtönre, és a tömlőre. Mindkét intézmény jellemzője az egyhangúság. Kenyéren és vízen élnek ott a rabok, elzárva mindentől, ami változatosságot nyújthatna. Akit tehát a régi időkben börtönre ítélték, azt egyhangúságra kárhoztatták.

A dudabordó folyamatosan szóló, tartott hangja az egyhangúság legteljesebb megnyilvánulása. Ez maga a monotónia. Ugyanakkor az egyhangúság más területről is ismert a bőrdudákkal kapcsolatban. A hangszer kialakulását megelőző ókori párhuzamos kettőssípok görög neve az azonos hangzást, vagyis egyhangúságot jelentő *szimfónia* volt. Korábban a széttárt szárú kettőssípok zenéjét a *polifónia* jellemezte. Az ehhez képest új sípszerkezet, a paralel kettőssíp erre nem volt alkalmas, mivel a két síp hangnyílásait egyszerre kezelték. Ezért, együttszóó hangzása alapján kapta a megkülönböztető névalakot. Legkorábbi írásos említése az ószövegségből ismert. A Károly féle kiadásban a szimfónia dudának van lefordítva. A szimfónia névváltozatai általában bőrdudát jelentenek, pl. olasz *zampogna*, román *csimpolya* stb., ami a párhuzamos szárú ókori kettőssípok és a középkorban elterjedt bőrdudák közti genetikai kapcsolatra utal.

A TESZ szerint ismeretlen eredetű börtön szónak régen *börtöny*, *bördön*, *börtömöt* alakjai is használatban voltak. Ez — úgy vélem — kellően alátámasztja a börtömlő és a börtön közötti hangalaki és fogalmi kapcsolat feltételezését. A bordósíp *bördő* névalakját az említett szótár is ismeri. Ennek egykori széleskörű használatára utal egy püspökladányi pásztor Törő Gábor beszámolója a nádsípkészítésről. Szerinte a nádduda készítéséhez *berdős* nádat kell keresni. Itt a duda bordószárába való, jó erős, vastag nádra gondolhatunk.

A bördön alak azután idegen nyelvekben fölvehette a *bordon*, majd abból tovább módosuló *bordun* formát. Az indoeurópai nyelvek többsége kerüli az ö hangot, általában o-val, vagy u-val helyettesítik azt. A *burdó* névváltozatot az etimológiai szótár román eredetűnek írja, aminek — talán nem véletlenül — börtömlő jelentést állapít meg. Helyesen tehát a román *burdó* származhat a magyar bördőből, és nem fordítva.

Dudatömlő szavunk összetett szóként ugyanazt a tömlő fogalmat ismétli, hiszen a duda maga is tömlőt jelent. Hasonló a német *Dudelsack* is, ami szó szerint tömlőzsák jelentésű.

A bőrduda európai megjelenése nagy valószínűség szerint a sztyeppe népekhez, az avarokhoz és magyarokhoz köthető. A kelet felől érkező népek nagyban

hozzájárultak az európai kultúra kialakulásához, elég, ha csak a jellegzetes lovaskultúra újdonságaira gondolunk (nyereg, kengyel stb.) Az újszerű dolgok saját nevükkel együtt terjednek el általában. A név azután idegen nyelvi környezetben rendszerint eltorzul, hiszen más nyelven nem hordoz jelentést. Végül számunkra érthetetlen formában találkozunk vele ismét, mint idegen eredetű jövevényszóval, saját nyelvünkben.